

© Рібцун Ю. В. Концептуальні підходи до організації ігор-занять в умовах логопедичної групи спеціального ДНЗ компенсуючого типу / Ю. В. Рібцун // Дефектологія. Особлива дитина: навчання та виховання. – 2011. – № 4. – С. 6–9.

УДК 376.091.12.011.3–051–056.264

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ІГОР-ЗАНЯТЬ
В УМОВАХ ЛОГОПЕДИЧНОЇ ГРУПИ СПЕЦІАЛЬНОГО ДНЗ
КОМПЕНСУЮЧОГО ТИПУ**

Юлія Рібцун,

*кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
лабораторії логопедії Інституту
спеціальної педагогіки НАПН України*

Анотація. У статті з позицій психолінгвістичного та діяльнісного підходів з урахуванням вимог Базової програми розвитку дитини дошкільного віку „Я у Світі” розкрито організацію ігор-занять у логопедичній групі спеціального дошкільного навчального закладу компенсуючого типу.

Ключові слова: психолінгвістичний і діяльнісний підходи, спеціальний дошкільний навчальний заклад компенсуючого типу, логопедична група, ігри-заняття.

**КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К ОРГАНИЗАЦИИ ИГР-ЗАНЯТИЙ В
УСЛОВИЯХ ЛОГОПЕДИЧЕСКОЙ ГРУППЫ СПЕЦИАЛЬНОГО ДОУ
КОМПЕНСИРУЮЩЕГО ТИПА**

Аннотация. В статье с позиций психолингвистического и деятельностного подходов с учетом требований Базовой программы развития ребенка дошкольного возраста „Я в Мире” раскрыто организацию игр-занятий в логопедической группе специального дошкольного учреждения компенсирующего типа.

Ключевые слова: психолингвистический и деятельностный подходы, специальное дошкольное образовательное учреждение компенсирующего типа, логопедическая группа, игры-занятия.

CONCEPTUAL APPROACHES FOR ORGANIZATION GAMES-TRAINING IN SPEECH THERAPY OF A SPECIAL PRESCHOOL THE COMPENSATORY TYPE

Summary. The article from the position and activity of psycholinguistic approaches with the requirements of the basic program of preschool child, „I am in the world”, showed the organization of games-training in group speech therapy of a special preschool the compensatory type.

Key words: psycholinguistic and activity approaches, special preschool educational institution of compensating type, speech therapy group, games- training.

Сучасний розвиток суспільства передбачає переорієнтацію загальнолюдських цінностей, появу новітніх досягнень науки, докорінну зміну концептуальних засад освіти, у т. ч. й дошкільної, якісний перехід до спрямування освітнього простору на розвиток дитини, її особистісних і культурних якостей.

Потребами сьогодення продиктована необхідність оновлення програмно-методичного забезпечення загальної та спеціальної дошкільної освіти, що знаходить своє втілення у розробці нових корекційних програм [4, 6], навчально-методичних посібників [7, 9], появі осучаснених підходів до подолання мовленнєвих вад [3, 4, 5].

Заняття – основна форма роботи у дошкільному навчальному закладі (ДНЗ) як загального розвитку, так і спеціального компенсуючого типу. Базовою програмою розвитку дитини дошкільного віку „Я у Світі” [2] одним із пріоритетних завдань передбачено формування у дітей мовленнєвої компетентності як основи соціалізації, цілісного всебічного гармонійного розвитку дошкільника.

Виходячи з того, що провідною діяльністю дитини-дошкільника є гра, нами започаткований термін „*ігри-заняття*”, адже весь освітньо-виховний процес має відбуватися на основі ігрової діяльності, одночасно здійснюючи корекційно-розвивальний і навчально-пізнавальний вплив. У логопедичній групі з метою досягнення найбільш ефективних результатів корекційно-розвивальної роботи ігри-

заняття з формування мовленнєвої компетентності доцільно будувати з урахуванням позицій психолінгвістичного та діяльнісного підходів.

Відповідно до психолінгвістичного підходу формування і функціонування мовленнєвої діяльності забезпечується двома основними групами механізмів: загальнофункціональними та специфічними мовленнєвими, кожен із яких має свою структуру. Так, до загальнофункціональних механізмів належать розумові операції аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення, довготривала й оперативна пам'ять, увага, які забезпечують засвоєння семантики мовних знаків – морфем, слів та речень (Є. Ф. Соботович) [8].

Специфічні мовленнєві механізми складаються з двох ланок – рецептивної та мовновідтворювальної. Рецептивна ланка мовленнєвого механізму здійснює прийом мовленнєвих сигналів у їхній акустичній фізичній модальності, а також внутрішню переробку, результатом якої є перекодування цих акустичних одиниць у мовні знаки – фонemi.

Мовновідтворювальна ланка забезпечує перекодування смислового змісту майбутнього висловлювання у систему мовних знаків та її моторну реалізацію (так звана дія програмування мовленнєвого висловлювання) (Є. Ф. Соботович) [8]. Тісний взаємозв'язок вищезазначених мовленнєвих механізмів дає змогу повноцінно оволодіти мовленням.

Саме тому підґрунтям програмних вимог до проведення ігор-занять у логопедичній групі і повинно бути вчення про психолінгвістичну структуру мовленнєвої діяльності дітей із нормальним (Дж. Брунер, О. О. Леонт'єв, G. A. Miller, J. A. Rondal, D. I. Slobin, О. М. Шахнарович, Н. М. Юр'єва та ін.) та порушеним (Л. Є. Андрусишина, Л. І. Бартенєва, Е. А. Данілавічюте, Р. І. Лалаєва, Є.-П. Пуошленс, Ю. В. Рібцун, Є. Ф. Соботович, В. В. Тищенко, Л. І. Трофименко та ін.) розвитком, яка дозволяє не лише краще зрозуміти ті психічні дизонтогенетичні механізми, що зумовлюють мовленнєві труднощі, а й побудувати цілісну систему корекційно-розвивального впливу.

На сучасному етапі розвитку науки існують численні підходи до структурного аналізу діяльності, визначаються різні його аспекти та виокремлюється розбіжна кількість структурних елементів (В. В. Давидов, В. П. Зінченко, О. О. Конопкін,

О. М. Леонтьєв, С. Л. Рубінштейн, В. Д. Шадріков, Г. П. Щедровицький та ін.). Так, зокрема Г. П. Щедровицький [10, 11], аналізуючи мисленнєву діяльність, використовує таку семикомпонентну структуру: мета → завдання → вихідний матеріал → засоби → метод → процедура → продукт.

Проаналізуємо і розглянемо специфіку організації та проведення ігор-занять у спеціальному ДНЗ компенсуючого типу для дітей із порушеннями мовлення (ПМ), підпорядковуючи їх зазначеній структурі:

1. *Мета* всього освітнього процесу в ДНЗ – психомовленнєвий і загальний всебічний розвиток дошкільників, що реалізується у тетradі цілей на окремих іграх-заняттях у логопедичній групі: „корекція – розвиток – навчання – виховання”.

2. *Завданнями* кожної гри-заняття є стимулювання пізнавальної та мовленнєвої активності, створення мотиваційної основи для засвоєння знань, а також доступний виклад змісту матеріалу програми.

3. *Вихідним матеріалом* виступає наявний у кожної дитини обсяг знань, умінь, навичок, від якого слід відштовхуватися з метою досягнення подальшого психофізичного розвитку та особистісного зростання дошкільника.

4. *Засоби*, що використовуються під час проведення ігор-занять у спеціальному ДНЗ компенсуючого типу, є найрізноманітнішими і охоплюють як окремі предмети (іграшки, спеціальні логопедичні іграшки [3], реальні об'єкти, муляжі, площинно-демонстраційна наочність, технічні засоби навчання тощо), так і комунікативну діяльність (вплив словом, художня література, організація спілкування дітей у різних видах діяльності тощо).

5. *Методи*, що застосовуються під час ігор-занять у логопедичній групі, аналогічні тим, які використовуються у ДНЗ загального розвитку, і є, переважно, методами організації і здійснення навчально-пізнавальної діяльності (за Ю. К. Бабанським [1]) та включають: наочні (спостереження, екскурсії, розгляд, перегляд і т. д.), словесні (читання, розповідання, заучування, переказ, бесіда, пояснення і т. ін.) і практичні (ігри, вправи, моделювання тощо) методи.

6. *Процедура* – це власне сам процес здійснення навчально-пізнавальної діяльності, продуманий, структурований і побудований в ігровій формі (мотиваційний компонент), що може включати пригадування знайомого матеріалу

(мнестичні процеси та операції, пізнавальний і мовленнєвий компоненти), вивчення нового (пізнавальний, мовленнєвий, операційно-дійовий компоненти), вирішення проблемно-пошукових ситуацій (пошукова домінанта, процесуальний компонент), контроль за своїм мовленням і мовленням товаришів (емоційно-оцінний компонент).

7. *Продукт діяльності* може бути прямим і опосередкованим. Зокрема, прямим продуктом діяльності можуть виступати як матеріальні об'єкти – рукотворні вироби внаслідок виконання роботи (малюнки, ліпні вироби, роботи з аплікації, будівлі тощо), так і нематеріальні – емоційні стани, враження чи почуття (отримане задоволення від почутої музики, розглянутих картин, виконаної роботи і таке інше), а опосередкованим продуктом при цьому є досягнення загальної мети освітнього процесу.

Саме тому вимоги Державної базової програми, психолінгвістичний та зазначений підхід до структурного аналізу діяльності і були покладені в основу авторського програмно-методичного комплексу *„Корекційно-розвивальна і навчально-виховна робота з дітьми із ФФНМ (перший рік навчання)”* [4]. Розглянемо на конкретних прикладах, як здійснюється реалізація даних вимог у навчально-виховному процесі під час ігор-занять у середній логопедичній групі для дітей із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення (ФФНМ).

Психомовленнєвий розвиток дошкільників поєднує всі ігри-заняття, кожна з яких вирішує свої специфічні корекційно-розвивальні та навчально-виховні завдання (див. рис. 1).

Як учителем-логопедом, так і вихователями проводяться ігри-заняття з формування мовленнєвої діяльності. Вони мають єдину корекційно-розвивальну спрямованість, проте вирішують різні навчально-виховні завдання. На схемі не зазначено корекційно-розвивальних ігор-занять практичного психолога, бо вони проводяться з дітьми переважно індивідуально, насамперед на прохання батьків чи запити вихователів (за згодою сім'ї або осіб, які її замінюють).

Рис. 1. Взаємозв'язок усіх видів ігор-занять у спеціальному ДНЗ компенсуючого типу

Плануючи розклад, ігри-заняття слід об'єднувати таким чином, щоб вони за своїм характером не були одноманітними. Так, наприклад, ігри-заняття з формування елементарних математичних уявлень або розвитку мовленнєвої діяльності краще проводити суміжно з іграми-заняттями музикою чи фізичною культурою.

Розглянемо, які саме ігри-заняття проводять педагоги (учитель-логопед, вихователі, інструктор із фізичного виховання, музичний керівник, практичний психолог) спеціального ДНЗ компенсуючого типу для дітей із ПМ.

Учителем-логопедом проводяться:

- фронтальні ігри-заняття – з усіма дошкільниками групи упродовж 20 хв.;

- *підгрупові ігри-заняття* – з 4–6 особами (в залежності від логопедичного висновку та наповнюваності групи) упродовж 15–20 хв.;
- *індивідуальні ігри-заняття* – з однією дитиною не більше 10 хв.

Корекція мовленнєвої діяльності здійснюється вчителем-логопедом за основними освітніми напрямками (див. рис. 2), кожен із яких передбачає вирішення низки завдань:

– *формування динамічних передумов мовленнєвої діяльності*¹ реалізується засобами розвитку у дітей мовленнєвої активності, голосового апарату, мовленнєвого дихання, удосконалення моторних навичок;

– *становлення фонетичної компетентності* (на імпресивному та експресивному рівнях) включає роботу з розвитку у дошкільників слухового та слухо-просторового гнозису, слухової уваги та пам'яті, спрямованості уваги на фонологічну структуру слова, фонематичного сприймання на перцептивному рівні, слухового контролю, фонематичних уявлень, формування правильної звуковимови, складової структури слів, вироблення прогнозування на фонологічному рівні, навчання звуковому аналізу на фоні ряду ізольованих звуків і на фоні слова, елементам грамоти та цілісному читанню;

– *удосконалення граматичної компетентності* (на імпресивному та експресивному рівнях) здійснюється шляхом уточнення граматичних категорій числа, роду, відмінка;

– *розширення лексичної компетентності* (на імпресивному та експресивному рівнях) відбувається на основі збагачення словника дітей категоріальними та контекстуально зумовленими лексичними узагальненнями, видо-родовими поняттями, лексико-семантичними мовними явищами антонімії, багатозначності, синонімії, удосконалення системи морфологічного словотворення різних частин мови (іменників, прикметників і дієслів), вироблення прогнозування на лексико-фонологічному та лексико-синтаксичному рівнях, здійснення смислового контролю;

– *розвиток комунікативної компетентності* забезпечується у процесі роботи на рівні речення та тексту.

¹ Під динамічними передумовами ми розуміємо такі, що змінюються як у процесі спонтанного психофізичного розвитку дошкільника, так і проведення цілеспрямованої навчально-виховної роботи, на відміну від умовно статичних: стан функціонування мозкових структур, зорової, слухової функції, генетичних факторів, соціального середовища тощо.

Рис. 2. Основні напрями формування мовленнєвої діяльності у логопедичній групі **Вихователем** проводяться:

- *фронтальні ігри-заняття* – підсумкові, узагальнюючі, на закріплення сформованих знань, набутих умінь і навичок;
- *підгрупові ігри-заняття*, котрі узгоджуються з розкладом вчителя-логопеда;
- *індивідуальні ігри-заняття*, що здійснюються за книгою взаємозв'язку вчителя-логопеда з вихователями групи у другій половині дня.

Вихователю організує та проводить наступні види ігор-занять:

- з розвитку мовленнєвої діяльності („*Логопедична мозаїка*”);
- по удосконаленню навичок зображувальної діяльності („*В мене ножиці слухняні*” – аплікація, „*Люблять пальчики ліпити*” – ліплення, „*Світ барвистої веселки*” – малювання²);
- з удосконалення навичок трудової діяльності („*В мене руки працювоти*”);

² Варто відмітити, що у деяких ДНЗ виділена окрема ставка для педагога з викладання зображувальної діяльності.

- з формування елементарних математичних уявлень („*Число, форма, простір, час*”);
- по ознайомленню з природою та світом речей („*Люби і знай свій рідний край*”).

Інструктором із фізичного виховання у спеціально обладнаному приміщенні (спортивній залі) фронтально проводяться відповідні ігри-заняття („*Спритні, дужі та сміливі*”), що мають на меті:

- удосконалення моторики;
- формування різноманітних рухових навичок,
- розвиток зорово-рухової та слухо-рухової координації;
- формування вміння узгоджувати рухи зі словом.

В залежності від стану здоров'я, психофізичних особливостей вихованців планується також індивідуальна робота згідно складеного розкладу.

Музичним керівником у спеціально обладнаному приміщенні (музичній залі) проводяться індивідуальні, вокальні та хорові ігри-заняття з музичного виховання („*Веселі дзвіночки*”), кожне з яких вирішує свої специфічні завдання:

- *слухання музики* сприяє розвитку музично-ритмічної діяльності, слухового сприймання, уваги, пам'яті;
- *спів* спонукає до оволодіння правильною звуковимовою, розвиває слухомовленнєву увагу;
- *музично-ритмічні рухи та танці* створюють міцну основу для вироблення слухо-рухової координації;
- *гра на музичних інструментах* розвиває тембровий і мелодичний слух, почуття музичного ритму.

Практичним психологом у спеціально обладнаному кабінеті проводяться відповідні ігри-заняття („*Перлинки знань, любові і добра*”), що передбачають:

- *діагностику* психофізичного розвитку дошкільників;
- *корекцію* відхилень у психофізичному та індивідуальному розвитку і поведінці дітей;
- *реабілітаційну роботу* з тими дошкільниками, котрі переживають психотравмуючу ситуацію (перенесли тяжкі хвороби, стреси, розлучення батьків,

переселення, зазнали насильства тощо), з метою адаптації до умов навчання і життєдіяльності.

Абсолютно всі педагоги мають пам'ятати, що будь-яка гра-заняття, проведена у спеціальному ДНЗ компенсуючого типу для дітей із ПМ, окрім основної мети, завжди повинна розвивати мовлення:

- відбуватися на основі удосконалення окремих ланок мовної системи;
- знаходитись у тісному взаємозв'язку з розвитком інших психічних процесів;
- пов'язуватись з основними видами діяльності (ігровою, практичною, фізичною, трудовою, дослідницькою, зображувальною, творчою);
- враховувати зону актуального і найближчого розвитку дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабанський Ю. К. Оптимізація процесу навчання : загальнодидактичний аспект / Ю. К. Бабанський. – М., 1977.
2. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України ; наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. – К. : Світич, 2008. – 430 с.
3. Пат. 44366 Україна, МПК: А 61 Н 1/00 А 61 М 21/00. Спосіб відновлення вимовної функції у дошкільнят з порушеннями фонетико-фонематичної сторони мовлення / Рибцун Ю. В. – № u200908240; заявл. 04.08.2009; опубл. 25.09.2009, Бюл. № 18.
4. Рибцун Ю. В. Коррекционно-развивающая программа обучения детей пятого года жизни с ФФНР: современный взгляд / Ю. В. Рибцун // Специальное образование : материалы VII Междунар. науч. конф., 21–22 апр. 2011 г. / под общ. ред. проф. В. Н. Скворцова. – СПб. : ЛГУ им. А. С. Пушкина, 2011. – Т. 1. – С. 248–252.
5. Рибцун Ю. В. Создание программ для воспитателей логопедических групп как условие повышения качества специального образования дошкольников [Электронный ресурс] / Юлия Валентиновна Рибцун // Формирование личности ребенка с особыми потребностями в условиях меняющегося мира : материалы Междунар. науч.-практ. интернет-конф. (17 января – 17 марта 2011 г.). – Режим доступа к изд. : [http:// itdsel.bspu.unibel.by > gu/content/new6/new2/new7/](http://itdsel.bspu.unibel.by/gu/content/new6/new2/new7/)
6. Рибцун Ю. В. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ : програмно-методичний комплекс / Юлія Валентинівна Рибцун. – К. : Освіта України, 2011. – 292 с.

7. Рібцун Ю. В. Мовленнєві намистинки для маленької дитинки : навч.-метод. посіб. / Ю. В. Рібцун. – К. : Літера, 2010. – 160 с.
8. Соботович Е. Ф. Психолінгвістическа структура речевої діяльності і механізми її формування / Е. Ф. Соботович. – К. : ИЗМН, 1997. – 44 с.
9. Тищенко В. В. Як навчити дитину правильно розмовляти: від народження до 5 років : поради батькам / В. В. Тищенко, Ю. В. Рібцун. – К. : Літера ЛТД. – 2006. – 128 с.
10. Щедровицкий Г. П. Система педагогических исследований (методологический анализ) / Г. П. Щедровицкий // Педагогика и логика. – М., 1993.
11. Щедровицкий Г. П. Схема мыследеятельности : системно-структурное строение, смысл и содержание / Г. П. Щедровицкий // Системные исследования–1986 : ежегодник. – М., 1987.
12. <http://www.logoped.in.ua/>